

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Bartosza Pawlaka, Wpływ mediów na poziom świadomości historycznej uczniów szkół ponadpodstawowych województwa opolskiego, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Barbary Kubis, Opole 2023, s.292, Aneks 1. Badania pilotażowe, Aneks 2. Badania właściwe, Aneks 3. Tabele z wynikami badań, Aneks 4. Obliczenia statystyczne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska pana mgr Bartosza Pawlak pod tytułem: Wpływ mediów na poziom świadomości historycznej uczniów szkół ponadpodstawowych województwa opolskiego, została przygotowana pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Barbary Kubis, na Wydziale Nauk Społecznych w Instytucie Historii Uniwersytetu Opolskiego.

Praca obejmuje osiem rozdziałów, poza Zakończeniem, bibliografią, Spisem wykresów i tabel, również Aneks 1. Badania pilotażowe, Aneks 2. Badania właściwe, Aneks 3. Tabele z wynikami badań, a także Aneks 4. Obliczenia statystyczne. Praca razem obejmuje 405 stron, z tego 112 stron to cztery Aneksy, w Kwestionariusze Ankiet z Badań pilotażowych, analiza wyników, tabele, dalej Tabele odnoszące się do badań właściwych. Właściwa część pracy obejmuje 292 stron.

1. Wstęp.

Współcześnie świat nie funkcjonuje bez mediów, tych bardzo tradycyjnych, jak prasa, radio i telewizja, Bez mediów nie można wyobrazić sobie dziś współczesnej szkoły, pracy nauczyciela, życia codziennego ucznia. Te „nowe media” wpływają na nasze życie, uczniowie, ale i nauczyciele nie wyobrażają sobie dnia bez: internetu, komputerów, smartfonów. Są ważne i pełnią różne funkcje. Dają nam różne korzyści, ale równocześnie obarczone jest to też negatywnymi konsekwencjami, z których młodzi ludzie nie zawsze lub nie w pełni zdają sobie sprawę. Zjawisko to uwidoczniło się zwłaszcza w okresie pandemii COVID-19 i popandemicznym. Świat przyspieszył, także media, które wpływają na nasze opinie, decyzje i życie. Kształtują naszą świadomość. Taka właśnie teza przedstawiona jest we Wstępie dysertacji pana magistra Bartosza Pawlaka. Głównym „celem pracy jest pokazanie

złożonej relacji, jak zachodzi między świadomością uczniów szkół ponadpodstawowych województwa opolskiego a funkcjonowaniem historii w przestrzeni medialnej”. Czy to się udało autorowi przeanalizujemy poniżej.

2. Ocena ogólna pracy.

Całość pracy pana magistra Bartosza Pawlaka podzielona jest na 8 rozdziałów. We Wstępie autor dysertacji zajął się przedstawieniem istoty pojęcia świadomości historycznej młodzieży, także jak ten problem występował w badaniach przeprowadzanych przez profesora Janusza Rulkę (począwszy od 1985 roku), czy też Łukasza Michalskiego (w aglomeracji warszawskiej i wydanej w 2015 roku książce). Dodatkowo wskazał, że historia, treści historyczne odnajdujemy w „literaturze, prasie, filmach czy grach wideo, już od wielu lat”, dziś to jeszcze wyraźniej widoczne jest to w internecie, *public history*, na kanałach You Tube, podcastach, grach strategicznych, planszowych, itd. Wpływają one na wiedzę uczniów, na kształtowanie świadomości historycznej młodzieży, w tym w szkołach ponadpodstawowych województwa opolskiego. Zwiększenie tego oddziaływania było widoczne zwłaszcza w okresie pandemii.

Autor pracy chcąc przygotować badania właściwe przeprowadził badania pilotażowe w okresie kwiecień-grudzień 2016 roku. Objęły one grupę uczniów z trzech opolskich placówek, czyli II Publiczne Liceum Ogólnokształcące w Opolu, III Publiczne Liceum Ogólnokształcące w Opolu, Zespół Szkół Mechanicznych w Opolu. Wyniki zostały zaprezentowane w Aneksie nr 1. Posłużyły te działania do wyboru placówek już do badań podstawowych, które są podłożem pracy. Narzędzie, czyli Kwestionariusz do badań po analizie zmniejszono do 20 pytań. W badaniach pilotażowych obejmował kwestionariusz Ankiety 26 pytań. Niektóre pytania, jak pytanie 26. Czy w Twoim domu (mieszkanu) jest flaga narodowa(s. 298), w badaniu głównym nie ma, także, zrezygnowano z pytania 19. Wymień najwybitniejszych według Ciebie Polaków z Twego miasta lub regionu (s. 296). Przedstawiona do recenzji praca ma charakter teoretyczno-badawczy.

Praca oparta została o badania w szkołach ponadpodstawowych województwa opolskiego, które przeprowadzono od maja 2019 do marca 2020 roku, zebrano 1198 ankiet wśród uczniów, uczennic i jeszcze przeprowadzono weryfikację tych badań, jesienią 2021 roku, wzięło w nim udział 102 respondentów. Razem do analizy wykorzystano 1300 ankiet. Było tutaj 700 uczniów i 600 uczennic.

Dobór uczniów, klas i szkół był losowy. Badania, jak podaje autor, na s. 76, przeprowadzono w Opolu, dalej w Kluczborku, Strzelcach Opolskich, Kędzierzynie Koźlu,

Brzegu, Nysie, Krapkowicach, Dobrzeniu Wielkim i Małym. „Wszystkie te miejscowości, poza Dobrzeniem wielkim i Małym są miastami i zlokalizowanymi w różnych częściach badanego województwa”. Zastanawiające jest to, że na s. 74 pan mgr Bartosz Pawalak, podaje w tabeli nr. 4, że w 2019r. (stan na podstawie Raportu na 30 września 2019r.) na terenie województwa opolskiego było 40 liceów ogólnokształcących, 49 techników, szkół branżowych I stopnia 44, razem uczniów 33 097, natomiast w badaniach uczestniczyło 1300 uczniów, co stanowi zaledwie 3,93% populacji uczniów. Drugie pytanie odnoszące się do przeprowadzonych badań, to dobór 26 placówek edukacyjnych, jeśli podaje się, że jest szkół ponadpodstawowych w województwie opolskich w badanych okresie, aż 133, to dlaczego wybrano tylko 26.

Następne pytanie dotyczące badań, to przeprowadzenie tych samych ankiet w klasach I-IV, to zaciera wynik, także analizę wyników. Gdyby badania przeprowadzone by były na „wejściu” uczniów do klas pierwszych i ponownie przeprowadzone na „wyjściu” ze szkoły to, można wtedy mówić o zmianie zachodzącej w zakresie wiedzy uczniów, wpływu mediów na zmianę opinii, poglądów, sądów i wpływu mediów społecznościowych na dojrzałość wypowiedzi uczniów, również na wpływ mediów na poziom świadomości historycznej uczniów szkół ponadpodstawowych, a zwłaszcza na badanym terenie.

3. Ocena oryginalności rozwiązania problemu naukowego.

Jednak należy wrócić do omówienia konstrukcji pracy, zawartości poszczególnych rozdziałów. Całość dysertacji, mimo 405 stron, zawiera jakby dwie części. Pierwsza to osiem rozdziałów. Pierwszy rozdział omawia wyjaśnienie pojęć: media i edukacja. Autor dysertacji zajął się problemem wyjaśnienia uwarunkowań kulturowych rozwoju oświaty. Wskazał rolę wartości i kultury, które to kanony wpływają na komunikowanie się i jego wpływu na rozumienie oświaty. W podrozdziale Media we współczesnej edukacji pan mgr B. Pawlak przedstawił znaczenie słowa medium (media) i formy przekazu, a także podał definicje odnoszące się do określeń media i ich znaczeń. Te rozważania teoretyczne uzupełniają nasze współczesne rozumienie pojęć: środki komunikacji, mass media, środki (kanały) komunikowania masowego, czy też „nowe media”. Podanie różnych definicji w zakresie rozumienia i wykorzystania nowych mediów w kontekście ich rozumienia, rozróżniania, jak i wykorzystania w aspekcie edukacyjnym, informacyjnym, jak i społecznościowych ma pomóc w odczytaniu i zrozumieniu pytań w ankiecie, jak i dalszych rozdziałów, zwłaszcza przy analizie danych. Pan mgr B. Pawlak zajął się też tutaj przedstawieniem koncepcji mediamorfozy, czy klasyfikacji mediów. Propozycji klasyfikacji mediów jest kilka, tutaj autor przytoczył podział według Walerego Pisarka i autorstwa Małgorzaty Laskowskiej oparty na

teorii Paula Levisona. Uporządkowane one zostały w tabeli. Interesujący jest podział mediów autorstwa M. Laskowskiej, czyli „stare” media, nowe media (cyfrowe), nowe nowe media. W dalszej części przeanalizowane zostały zmiany w zakresie procesami rozwojowymi nowych mediów i ich wpływu na świadomość historyczną. Jest to widoczne poprzez dane GUS z 2019r. gdzie 86,7% posiadało dostęp do internetu, a już rok później nastąpił wzrost do 90,4%. Tym bardziej, że pandemia COVID-19 miała duży wpływ na czas spędzony przez komputerem, poprzez lockdown, nauczanie zdalne, pracę w domu, itd. Inwazja technologii cyfrowych bardzo mocno wpływa na życie codzienne, jak i na edukację, na źródła wiedzy uczniów, zwłaszcza pozalekcyjnej. Ma dużo zalet, jak i dużo wad.

Autor dysertacji w trzeciej części rozdziału pierwszego zajął się mediami jako nośnikami wiedzy. Ten podrozdział ma duże walory teoretyczne dla dydaktyki, zwiększa różnorodność wykorzystywanych środków dydaktycznych, a zwłaszcza nowych mediów w procesie nauczania i uczenia się historii, zwiększa dostępność (wirtualną) do muzeów, zasobów archiwalnych przechowywanych w archiwach, czy przybliża i uatrakcyjnia poznawanie przeszłości, stając się atrakcyjnym środkiem audiowizualnym. Autor dysertacji dużo miejsca poświęcił środkom audiowizualnym, źródłom, także filmowi, czy odniósł się do gier historycznych, prezentując i omawiając niektóre. Dziś jeszcze ważną rolę odgrywają wędrowki wirtualne po muzeach, czy też escape room, memy, murale, itp. Te wymienione bardzo mocno wpływają na źródła wiedzy uczniów, zarówno na lekcji, jak i w poznawaniu historii pracy pozalekcyjnej.

Rozdział drugi dysertacji magistra Bartosza Pawlaka odnosi się do *Świadomości historycznej młodzieży w dobie medialnej*. Składa się dwóch podrozdziałów, pierwszy odnosi się do teoretycznego pojęcia świadomości historycznej. Ta część pracy oparta na omówienie literatury przedmiotowej dotyczącej problemu świadomości historycznej, uzupełniona jest schematu według Janusza Rulki, czy opracowań L. Krzywickiego, B. Szackiej, czy P. Kwiatkowskiego, jak i A. Szpocińskiego, czy J. Topolskiego, J. Maternickiego.

Podrozdział drugi odnosi się do stanem badań nad świadomością współczesnej młodzieży. Autor dysertacji przedstawił stan badań nad świadomością młodzieży prowadzone przez zespół socjologów pod kierunkiem Niny Assorodobaj, ale te badania prowadzone były prawie 60 lat temu, dalej badania z lat 70-tych prowadzone przez Barbarę Szacką, czy Jana Sawę, Annę Przeclawska, jak też Jana Jerschinę, a w dalszej kolejności Jerzego Topolskiego, cykl badań przedstawionych i prowadzonych przez Janusza Rulkę. Rulka prowadził badania w czterech etapach: 1975-76, 1982-1983, 1985, 1990 i jeszcze na początku XX wieku. Pan mgr

B. Pawlak sięgnął jeszcze do badań Łukasza Michalskiego, Doroty Karkut, Anny Gołębiowskiej. Uzupełnieniem tego rozdziału jest omówienie badań nad świadomością młodzieży prowadzone przez Izabelę Lewandowską wśród uczniów liceów na Warmii i Mazurach. Ten wykaz przedstawionych badaczy nad świadomością młodzieży, nie obejmuje wszystkich prowadzonych w kraju badań nad świadomością historyczną, czy regionalną młodzieży. Są one cząstkowe, nadal wymagają szerszych badań i analiz.

Rozdział trzeci i następne odnoszą się do właściwego prezentowania rozprawy doktorskiej i prowadzonych badań przez mgr B. Pawlaka. Sam rozdział trzeci obejmuje 18 stron, na których autor zawarł: *Przedmiot i cele badań, Metody gromadzenia i opracowania materiału empirycznego, Charakterystyka badanej populacji oraz terenu badań*. W pierwszym podrozdziale dotyczącym przedmiotu i celu badań pan mgr Bartosz Pawlak postawił na stronie 65 główny problem badawczy i zarazem pracy: *W jaki sposób media wpływają na poziom świadomości historycznej młodzieży szkół ponadpodstawowych województwa opolskiego?* Nie do końca praca odpowiada na postawiony problem.

Autor dodał jeszcze problemy szczegółowe. Odnoszą się one: skąd uczniowie czerpią wiedzę historyczną, jakie są ich zainteresowania, czy historia jako przedmiot nauczania w szkole jest interesujący, jakie książki i filmy historyczne są w obszarze zainteresowań uczniów, co czytają, co oglądają, jakie czasopisma historyczne potrafią wymienić, jakie programy, kanały telewizyjne są najczęściej oglądane przez uczniów, jakie utwory muzyczne, gry wideo, czy też kanały w serwisie Yuo Tube są słuchane, w jakie gry grają uczniowie i oglądają, potrafią wymienić. W dalszej kolejności postawiono pytania o treści na które natrafiają uczniowie w mediach, z jakich są dumni, jakie są ujmą dla Polaków (chodzi o wydarzenia, które ukazwane są w mediach) i zwrócono się do uczniów z pytaniem, aby wymienili wydarzenia i Polaków, którzy w opinii uczniów są w mediach przedstawiani jako wybitni.

Te pytania – hipotezy należałoby uzupełnić o dokonanie oceny ze strony uczniów, ale tylko, wtedy, gdyby Ankieta była skierowana do uczniów w pierwszych klasach i ponownie przeprowadzona na wyjściu (opuszczeniu) przez uczniów w klasach ostatnich (w klasie IV liceach i w klasach V w szkołach technicznych). Tutaj jednak badania przeprowadzono w we wszystkich klasach. W podrozdziale drugim pan mgr Bartosz Pawlak omówił metody gromadzenia i opracowania materiału empirycznego. Przedstawił pojęcia, metody, techniki i narzędzia badawcze. Wykorzystał sondaż diagnostyczny, a narzędzie kwestionariusz ankiety. Zastosowane zostały w Ankiecie pytania zamknięte i otwarte. Oczywiście pan mgr Bartosz Pawlak wykorzystał w tworzeniu kwestionariusza przykładowe pytania w opracowane przez

Janusza Rulkę (zob. s. 71). Przed przystąpieniem do badań właściwych, przeprowadzone zostały badania pilotażowe, by sprawdzić budowę pytań, jak i udoskonalić ankietę do badań głównych. W Aneksie nr 1. *Badania pilotażowe* pan mgr Bartosz Pawlak zaprezentował Kwestionariusz ankiety (od s. 293 do 298), Kwestionariusz badań pilotażowych zawierał aż 26 pytań i metryczkę), a także znajduje się tutaj opis i analiza badań (od s. 299 do 315 pracy).

Na stronie 73 dysertacji autor wyjaśnia, dlaczego badaniami objął populację z doboru losowego, gdyż: *w województwie opolskim w roku szkolnym 2019/2020 do szkół publicznych ponadpodstawowych zgromadzonych w 133 podmiotach uczęszczało łącznie 33 097 uczniów.*

Nie można zgodzić się tylko na dobór losowy, wybrania próby reprezentatywnej dla pewnych zmiennych. Autor odpowiada dalej, iż *powodem zastosowania doboru celowego badanej próby było uwzględnienie rozmieszczenia geograficznego w taki sposób, aby badaniem zostali objęci uczniowie z różnych części województwa, uczęszczający do różnych typów szkół w miejscowościach o niejednakowej wielkości.* Można przyjąć argumentację autora, jednak nie można zgodzić się, że tylko taki dobór jest prawidłowy i adekwatny do zebrania materiału badawczego.

W podrozdziale trzecim pan mgr Bartosz Pawlak omówił charakterystykę badanej populacji oraz terenu badań. Etap badań pilotażowych objął grupę 115 uczniów, badania właściwe objęły grupę 1300 uczniów. 700 uczniów i 600 uczennic, z liceów było 628 uczniów (259 chłopców i 369 uczennic), z techników było to 508 respondentów (346 uczniów i 162 uczennic), ze szkoły branżowej 164 (95 uczniów i 69 uczennic). W dalszej części tego podrozdziału autor scharakteryzował w kilku zaledwie zdaniach poszczególne miejscowości, w których przeprowadzono badania, niestety brak jest charakterystyki szkół, w których uczniowie pobierają naukę i wzięli udział w badaniach. Przedstawił w kilku zdaniach miejscowości w których funkcjonują placówki, gdzie prowadzone były badania.

Od rozdziału czwartego do ósmego, czyli od strony 82 do 248, to właściwa część pracy. Pan mgr Bartosz Pawlak podzielił materiał badawczy według 4 grup i ułożył to w czterech rozdziałach. Są to: rozdział czwarty: *Pamięć o przeszłości*, tutaj znalazły się trzy podrozdziały: *Zainteresowania historyczne młodzieży, nośniki informacji historycznych i częstotliwość korzystania z nośników wiedzy.* Rozdział piąty, czyli *Media tekstowe jako czynnik kształtujący świadomość historyczną*, autor wskazał poprzez rolę tekstów literackich, podręcznika i prasy, jak uczniowie budują swoją wiedzę i kształtują świadomość. Rozdział szósty, czyli *Media audiowizualne w przybliżaniu wiedzy historycznej.* Oparto wyniki badań na uczestnictwie w

kulturze, poprzez znajomość filmów historycznych, czy też oglądalność telewizji i słuchanie muzyki i ich wpływ na wiedzę historyczną. Rozdział siódmy, to: *Źródła wiedzy o przeszłości w przestrzeni historycznej*. Autor skupił się na znajomości kanałów informacji poprzez serwis Yuo Tube, strony internetowe, media społecznościowe, gry wideo. Ten rozdział zajmuje 38 stron i jest bardzo ważny . Jak zwrócił uwagę mgr Bartosz Pawlak: wirtualna rzeczywistość może mieć wpływ na świadomość historyczną młodzieży.

Ostatni rozdział, czyli ósmy odnosi się do wybranych elementów świadomości historycznej młodzieży. Składa się z dwóch podrozdziałów: *Dzieje Polski i Postacie historyczne*.

Ankieta, na której oparte są badania pana mgr Bartosza Pawlaka, składała się tym razem z 20 pytań i metryczki. W porównaniu do pierwszej z badań pilotażowych zmieniono budowę Ankiety. Zwiększono liczbę pytań otwartych. Jest tutaj ich 14. Niestety, w pytaniu nr 6 o podanie, jaka książkę historyczną czytałeś/aś w ostatnim roku, możesz podać kilka tytułów, spowodowało, że odpowiedzi było bardzo dużo. Podobnie pytanie nr 7 (dotyczyło gazet lub czasopism o tematyce historycznej), również pytanie nr 8 (dotyczy to filmu historycznego, serialu, filmu dokumentalnego, historycznego, jak też pytanie nr 9 dotyczące programów i kanałów telewizyjnych, pytanie nr 10 programów informacyjnych oglądanych w telewizji lub internecie, pytanie 11 jakie programy publicystyczne oglądasz w telewizji lub internecie. Także pytania od 14 do 20 mają też charakter otwarty. Uważam, że pytanie 18, 19 i 20 można było zachować według pytań z badania pilotażowego. Chodzi tutaj o pytanie nr 20 z badania pilotażowego (strona 296) dotyczące najpomyślniejszego i najmniej pomyślnego okresu z historii Polski(tutaj zapytano w pytaniu 18 i 19 o wydarzenia z historii Polski w mediach przedstawiane są jako powód do dumy dla Polaka, i następne jako ujma dla Polaków, uzasadnij, czy pytanie nr 20. Które postaci są przedstawiane w mediach jako wybitni Polacy? Zgadzasz się z tą oceną? Uzasadnij krótko swoje zdanie), a także pytanie 24 (strona 297) dotyczące tabeli z postaciami z najnowszej historii Polski. Uważam, że wyniki były by wyraźniejsze, a przede wszystkim nie było by rozrzutu odpowiedzi. Uczniowie, kiedy mają zadanie zakreślić, uporządkować, wykonują to zadanie dokładniej, natomiast, jeśli mają podać swój wybór, jest mniej odpowiedzi, a pojawiają się różne postacie. Widoczne jest to w tabeli A 100, gdzie aż 460 osób nie dało odpowiedzi. Podobnie w tabeli A 101, gdzie aż 244 osoby nie udzieliło odpowiedzi. Natomiast rozrzut postaci jest bardzo duży. Tym bardziej, że autor Ankiety nie podał ile tych wydarzeń można wymieni, czy ile postaci. Taka dowolność przynosi różne

odpowiedzi, albo ich brak. Wszystkie tabele znajdują się w pracy od strony 320 do 396, a od strony 397 do 405 są obliczenia.

Wracając do analizy jest ona przeprowadzono szczegółowo, ze względu na płeć, typ szkoły czy klasę w której przeprowadzono badania. Jednak mam zastrzeżenia, bowiem po pierwsze: uczniów z klas pierwszych, którzy wzięli udział w wypełnianiu Ankiety było 532, 207 dziewcząt i 225 chłopców, z klas drugich, odpowiednio: 273 uczennic i 253 uczniów, klas trzecich: 116 respondentek i 152 respondentów i najmniej uczniów z klas czwartych tylko 64, w tym 4 uczennice i 60 uczniów (strona 77). Dlatego też nie można przy analizie porównywać wyników z klas pierwszych i czwartych, nie jest to równa grupa badanych, po drugie już inny odbiór treści i propozycji ze strony ankietowanych.

4. Ocena umiejętności samodzielności prowadzenia badań naukowych i ich wykorzystania.

Każdy z rozdziałów zawiera swoistego rodzaju podsumowanie. Niestety, pojawiały się w nich nowe treści lub wnioski nieznajdujące potwierdzenia we wcześniejszym omówieniu w danym rozdziale. Również Zakończenie, zawiera bardzo ogólne wnioski, nie zawsze będące odpowiedzią na postawione pytania we Wstępie pracy. Autor wskazuje, że dane zebrane z przeprowadzonego sondażu diagnostycznego na grupie 1300 uczniów szkół ponadpodstawowych *pozwoliły w „pewnym stopniu” określić wpływ mediów na świadomość historyczną młodzieży i równocześnie zachować ostrożność w wyciąganiu na ich podstawie daleko idących wniosków. Z tak przyjętym wnioskiem należy się zgodzić. Oczywiście potrzebne są szeroko zakrojone badania, zwłaszcza, w okresie popandemicznym, kiedy uczniowie przyzwyczaili się do korzystania z innych źródeł pozyskiwania i dokumentowania swojej wiedzy historycznej. Lekcje historii, nauczyciel, tradycyjny podręcznik znalazły się na dalszych miejscach pozyskiwania wiedzy, na pierwszym znalazł się internet, rodzice, dalej te tradycyjne źródła wiedzy. Autor opierając się na badaniach J. Rulki, Ł. Michalskiego, A. Gołębiowskiej i własnych zwrócił uwagę na zainteresowaniem historią jako przedmiotem, czyli ranking przedmiotów, historia jest wśród pięciu ulubionych przedmiotów, a zależne jest to od typu szkoły. W ocenie wniosku o roli gier historycznych w pracy wskazano, że jest zależne od płci, a także typu szkoły i klasy. Na stronie 250 znajdują się fragment: *w kontekście metodologicznym autor badania uważa, że warto byłoby wypracować bardziej zestandaryzowane narzędzia badawcze umożliwiające lepsze pomiary statystyczne i porównania. Rzeczywiście warto się nad tym zastanowić. Dodatkowo w Zakończeniu autor dysertacji wskazuje, że na wpływ treści i postaci historyczne przedstawianych w mediach**

miała rocznica 100- lecia odzyskania niepodległości w 2019 roku, bowiem pojawiła się postać, poza Józefem Piłsudskim, także Romana Dmowskiego. Jednocześnie nie do końca można się z tym zgodzić. Osoba Romana Dmowskiego wróciła w różnych odsłonach w nie tylko w internecie.

Autor zwrócił też uwagę na pozytywne aspekty oddziaływania przestrzeni cyfrowej na młodych ludzi, jak i negatywne skutki, czy niebezpieczeństwa. Można to dostrzec nie tylko poprzez pytanie 5, gdzie zapytano; *Jak często korzystasz z poniższych mediów(zaznacz w odpowiedniej rubryce)?* Odpowiedź może być jedna- codziennie, głównie z internetu.

Natomiast nie mogę zgodzić się z uwagą, że: nastąpił spadek znaczenia historii akademickiej w sferze informacyjnej. Pan mgr Bartosz Pawlak podaje, że: w internecie niemal każdy może być historykiem, więc można stwierdzić, że dziedzina ta (podobnie zresztą jak inne) uległa daleko idącej demokratyzacji. Należy podkreślić braki warsztatowe twórców różnych kanałów, programów, publikowanych tekstów. Nie można doprowadzić, że Fake news i działanie na emocje wpływa na kształtowanie świadomości historycznej młodzieży. Dodatkowo język, styl i obraz powinien być oparty o dobrą bazę źródłową i obiektywną ocenę, a to właśnie ta „akademicka” historia pomaga wpływać na przedstawianie historii i ukazywać jej cele. Tutaj należy mocno wskazywać, że mity i stereotypy nie mogą przesłaniać obiektywnego obrazu dziejów, postaci historycznych. Media to przecież też prasa, film, muzyka, media społecznościowe, telewizja i internet.

Pan mgr Bartosz Pawlak zaproponował wiele postulatów, jednym z nich jest to aby „regularnie badać treści medialne o tematyce historycznej „oczywiście chodzi tutaj o gry, telewizję, media społecznościowe. Postulat ważny, lecz trudny do realizacji, może bardziej przygotowanie młodego człowieka, ucznia do weryfikacji tych treści poprzez kurs nauczania i uczenia się historii w szkole, czyli ten akademicki przekaz jest ważny. Drugi postulat, to wprowadzenie do programu nauczania realnej edukacji medialnej. Nie do końca jest to jasny postulat. Szkoła polska uległa głębokim przeobrażeniom, zwłaszcza w okresie pandemii cOVID-19 i popandemicznym. Jest nowoczesna i zmieniona, nowe środki i metody audiowizualne wkroczyły w mury szkolne i są wykorzystywane w nauczaniu i uczeniu się historii. Widoczne to jest też w nowych propozycjach w pozycji *Dydaktyka historii. Nowe perspektywy*¹, W końcowym zdaniu autor przyznaje się, że „temat nie został wyczerpany”. Należy zgodzić się z tą tezą. Już dziś badania prowadzone przez mgr Bartosza Pawlaka

---

¹ *Dydaktyka historii. Nowe perspektywy*, redakcja naukowa Danuta Konieczka-Śliwińska, wydanie I, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2023.

wymagają głębszych badań i warto je powtórzyć, ale w kontekście czteroletniego cyklu, na jednej próbie badanej. Proponuję też w różnych regionach Polski.

5. Wniosek końcowy.

Uważam, że spełnia ona warunki ustawowe, stawiane rozprawom doktorskim, bowiem „stanowi samodzielne rozwiązanie problemu naukowego [...] i jest dowodem umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”.

Uwzględniając wszystkie powyższe uwagi, zarówno te pozytywne, jak i negatywne, wytykające uchybienia lub niedociągnięcia, stwierdzam, że praca spełnia wymogi rozprawy doktorskiej i może być dalej procedowana.

Autor swobodnie posługuje się różnorodnym materiałem badawczym, sprawnie buduje narrację, formułuje tezy i argumentuje, dostrzegając złożoność i wieloaspektowość problemów, o których traktuje. Potrafi stawiać problemy naukowe i prowadzić pracę naukową zmierzającą do ich rozwiązania. Dlatego wnoszę o dopuszczenie Pana mgr Bartosza Pawlaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Uważam, że recenzowana rozprawa spełnia wymagania określone w treści odnoszącego się do niej art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789 ze zm.) w zw. z art. 179 ustawy z dnia 31 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę -Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U., poz. 1669 ze zm.) i stanowi podstawę do podjęcia dalszych czynności w przewodzie doktorskim w sprawie nadania stopnia doktora nauk humanistycznych, dyscyplina historia.

prof. dr hab. Bogumiła Burda